

PUHEEN- JA KIELENTUTKIMUKSEN KENTÄLTÄ

Koonnut Mari Honko

Tuoretta tutkimusta suomen oppimisesta ja oppijoista

Monet tuoreista kielentutkimuksen alan väitöstutkimuksista pureutuvat tavalla tai toisella kielenoppimisen kysymyksiin ja monikielisiin oppijoihin. Tutkimuksen yhtenä ilmeisenä tavoitteena on selvittää toisen ja vieraan kielen oppimisen tyypillisiä kehityskulkuja ja tähän liittyen esimerkiksi auttaa suuntaamaan kielenopetusta keskeisiksi tai tiettyssä oppimisen vaiheessa erityisen hyödyllisiksi katsottuihin seikkoihin. Toisaalta tutkimuksen tehtäväksi on muodostunut lisätä ymmärrystä myös oppimisen yksilöllisyydestä, ennakoimattomuudestakin, sekä niistä oppijasta riippumattomista ja usein rakenteellisista tekijöistä, jotka vaikuttavat osallisuuden, kielellä toimimisen ja kielenoppimisen mahdollisuuksiin. Yhä useammat kielentutkimuksen alan väitöstutkimuksista nostavat tietoisien tarkastelun kohteeksi sen, että kielenoppiminen on vahvasti myös identiteettityötä.

Sirkku Lesosen tutkimus valottaa kahden merkityskokonaisuuden, arvion esittämisen ('hyvä'/'huono') sekä eksistentiaalisuuden ilmaisujen ('jossakin on jotakin') kehittymistä neljän suomenoppijan puheessa ja kirjoituksessa yhdeksän kuukauden seurantajakson aikana. Tutkitussa aineistossa oppijat käyttivät arvion ilmaisemisessa verbi- ja adjektiivikonstruktioita, joiden käytön muutokset ilmensivät rakenteiden käytössä keskinäistä kilpailua: toisen rakenteen käyttöön yhdistyi toisen rajoittuneempi käyttö. Tutkimus tukee aiempien tutkimusten havaintoja siitä, että vain osa kielenoppimisen ilmiöistä on luonteeltaan karttuvia tai kuvattavissa yksinkertaisten lineaaristen kehityskulkujen avulla. Koska oppimisen ilmiöt vaikuttavat toisiinsa, esimerkiksi tiettyjen sanasto- tai rakennepiirteiden käyttö voi olla aaltoilevaa. Eksistentiaalisuuden ilmaisutapojen runsaudessa Lesosen havaitsi yksilöllistä vaihtelua, joka toi esille, kuinka tärkeää kokeilevuus on uuden kielen oppimisessa. Jo varhaisessa vaiheessa oppijan on tärkeä päästä ilmaisemaan ajatuksiaan ja käyttämään kehittyvää kielitaitoaan.

YKSILÖN IDENTITEETTI JA KOKEMUKSET MUOTOUTUVAT YHTEISÖISSÄ

Kielenoppijan identiteetti ja sen rakentuminen on askarruttanut kielentutkijoita pitkään. Pikahaku kirjastotietokantoihin osoittaa, että tutkimusjulkaisuissa identiteetikysymyksiä on kuitenkin ryhdytty Suomessa systemaattisemmin ja useampien tutkijoiden toimesta tarkastelemaan osana kielenoppimisen tutkimusta vasta 2000-luvun aikana ja erityisesti tutkimus on lisääntynyt viime vuosina. Olennaista on, että identiteettityötä ei tutkimuksessa nähdä pelkästään yksilön tehtävänä tai yksilön vallassa olevana sisäisenä prosessina.

Tässä kirjoituksessa lähemmän tarkastelun kohteena olevat tutkimukset muistuttavat, että identiteetin rakentuminen on riippuvuussuhteessa muun muassa siihen, millaisia jäsenyyksiä kielenoppijalla on kieliyhteisöön tai -yhteisöihin. Lisäksi tutkimus korostaa, että rakentuva identiteetti on altis hyvin monenlaisille ympäristön vaikutteille, kuten kiteytyneille ajattelumalleille, jotka voivat paitsi vahvistaa myös vahingoittaa esimerkiksi kuuluvuuden tunnetta kieliyhteisöissä sekä luottamusta omiin taitoihin. Esimerkiksi yksilön kokemukset, kuten pelko tehdä virheitä, voivat rajoittaa kehittyvän kielitaidon käyttöä. Kokemukset eivät kuitenkaan ole vain yksilön asia, vaan kaiuttavat muun muassa opetuksessa, kasvatuksessa, mediassa ja arjen kohtaamisissa vallalla olevia diskursseja.

Pohjimmiltaan monet yksilön kokemuksista kumpuavatkin yhteiskunnan valtarakenteista, jotka vaikuttavat sen kaikissa kerrostumissa. Diskursseja puolestaan synnyttävät ja vahvistavat esimerkiksi hallitsevat kielikäsitteet ja niihin kiinnittyvät käytänteet, kuten strukturalistis-normatiiviselle perinteelle tyypillinen kielenopetuksen ja arvioinnin rakenne- ja virhekeskeisyys.

VAHVAN KIELITAIDON OPPIMINEN ON MAHDOLLISTA AIKUISENAKIN

Katharina Ruuskan väitöstutkimus kohdistui suomi toisena kielenä -oppijoihin, jotka olivat oppineet suomea vasta aikuisiällä mutta saavuttaneet siitä huolimatta erittäin korkean kielitaitotason. Tutkimuksessaan Ruuska tarkasteli kahdentoista Suomessa asuvan kielenoppijan kokemuksia siitä, miten he olivat tulleet kohdatuksi oman arkensa yhteisöissä ja tilanteissa sekä millaista identiteettityötä vahvaksi suomenpuhujaksi kehittymiseen liittyi. Ruuska peilasi kokemuksia kieli-ideologioihin eli esimerkiksi niihin syvälle juurtuneisiin käsityksiin, jotka koskevat suomen kieltä ja sen oppimista sekä eri kielenkäyttäjryhmien asemaa ja jotka kierrättyvät yhteiskunnan eri tasoilla edelleen muun muassa kieltä ja kielenkäyttäjiä koskeviksi ajattelumalleiksi ja puhetaivoiksi.

Ruuskan aineistossa kieli-ideologioiden vaikutus ilmeni esimerkiksi tilanteissa, joissa kielenoppija joutui puntaroimaan sopivan varieteetin valintaa erityisesti oppijaroolinsa kautta tai kohtasi korkean kielitaitotason saavuttamiseen liittyviä ennako-oletuksia. Tutkimus rohkaisee irrottautumaan suomen kielen oppimiseen, kuten sen oletettuun vaikeuteen, liittyvistä yleistyksistä ja voimakkaista ennako-oletuksista, jotka koskevat esimerkiksi korkean kielitaitotason saavuttamisen mahdollisuuksia tai pelkkään kielenkäyttötapaan perustuvia tulkintoja puhujasta. Vahvan kielitaidon saavuttaminen on mahdollista muillekin kuin sukukielten puhujille. Vaikka väite näkyviin kirjattuna saattaa vaikuttaa jopa naiivilta, sen kirjaamisen tarve havainnollistaa, kuinka vahvoja ja syvälle rakentuvia pelkkien yleistysten varaan rakentuvat oletukset kielenoppimisen kulusta ovat. Esimerkiksi suomen oppimisessa vironkielisyydestä on hyötyä, mutta oletus vahvan suomenpuhujan vironkielisyydestä tai suomen kielen ylitse pääsemättömästä vaikeudesta vaikkapa arabiankieliselle on tietysti silti perusteeton.

Ruuska havaitsi tutkimuksessaan, että edistyneetkään kielenoppijat eivät ole yhtenäinen joukko, vaan heillä voi olla keskenään erilaisia keinoja käsitellä esimerkiksi vaikeita vuorovaikutustilanteita ja erilaisia tapoja asemoida itseään suomen käyttäjinä sekä hyödyntää aiempia kokemuksiaan omassa identiteettityössään. Kielenoppija voi Ruuskan havaintojen perusteella myös päätyä sivuuttamaan kielenoppimisen mahdollisuuksia tilanteissa, jossa oppijaksi asemoituminen voisi olla vahingoksi esimerkiksi ammatillisen identiteetin ylläpitämisen kannalta. Tutkimuksen perusteella onkin tärkeää huomioida kielenoppiminen kokonaisvaltaisesti, myös luokahuoneen ulkopuolella ja osallisuuden mahdollisuuksien sekä oppijan kokemusten näkökulmasta. Ruuska muistuttaa, että osallistavan kulttuurin edistäminen edellyttää, että kukin toimija esimerkiksi koulutuksessa, työelämässä ja poliittisessa päätöksenteossa ymmärtää kulttuuristen normien ja kieli-ideologioiden merkityksen arjen kohtaamisissa.

TUNTEET OVAT TÄRKEÄ OSA KIELENOPPIMISTA

Myös Mia Scotsonin tutkimus osoittaa, että toisen kielen oppija on herkässä asemassa käyttäessään kehittyvää kieltä. Luokahuoneen ulkopuoliset vuorovaikutustilanteet voivat parhaimmillaan tarjota kielenoppijalle rajattomasti osallisuuden ja oppimisen mahdollisuuksia mutta epämurkavien kokemusten myötä myös lannistaa ja johtaa kielen käyttämisen välttelyyn. Scotson tutki korkeakoulutettuna

Suomeen muuttaneiden aikuisten suomen kielen käyttämistä sekä tähän liittyviä tunteita ja käsityksiä kotoutumiskoulutuksen päättyessä sekä vuosi koulutuksen jälkeen. Tässä ryhmässä tunteita herättivät erityisesti suulliset vuorovaikutustilanteet luokkahuoneen ulkopuolella.

Kielteisiä tunteita aiheuttivat Scotsonin aineistossa esimerkiksi sellaiset melko tyypilliset tilanteet, joissa suomenkielinen puhukumppani päättyy vaihtamaan keskustelun kielen englanniksi sivuuttaen samalla oppijan tekemän aloitteen käyttää keskustelukielenä suomea. Tällainen ele saattaa hyvääkin tarkoittaessaan murentaa puhujan luottamusta omiin taitoihinsa ja toimintamahdollisuuksiinsa suomen käyttäjänä. Vaikka kielen vaihtamiseen liittyviä syitä ja kokemuksia ei laajamittaisesti vielä ole tutkittu, aihe on herättänyt paljon keskustelua ja uuttakin tutkimusta on käynnistetty (ks. Heikkola, Toivola, Kim, Saloranta 2021).

Scotsonin tutkimus vahvistaa havaintoja siitä, että kielenoppijan pyrkimys puhua ”täydellistä” tai virheetöntä suomea voi olla oppimisen kannalta vahingollinen. Täydellisydentavoittelu vaikuttaa olevan kielteistä etenkin, mikäli siihen liittyy kielitaidon keskeneräisyyden ja virheiden kokeminen henkilökohtaisina epäonnistumisina eikä mahdollisuuksina tehdä kokeiluja ja kehittää taitoja. Kielteiset kokemukset voivat johtaa muun muassa suomen puhumisen karttamiseen tulevissa tilanteissa, millä on edelleen vaikutuksia sekä osallisuuden kokemuksiin, identiteettiin että oppimisen mahdollisuuksiin.

KIELENOPPIMISEN KEHYS RAKENTUU YHTEISKUNNAN KAIKILLA TASOILLA

Suomen kielen käyttämiseen liittyvät kokemukset ja valinnat eivät ole yksin oppijan käsissä, vaan Ruuskan tutkimuksen tavoin Scotsoninkin tutkimus korostaa sosiaalisen, kulttuurisen ja poliittisenkin viitekehysten merkitystä oppijan ajatus- ja toimintamallien taustalla. Esimerkiksi opetuksella, tutkimuksella ja medialla on suuri vastuu siinä, millaisia kieliin, kielenpuhujiiin ja kielenoppimiseen liittyviä ideologioita ne uusintavat ja rakentavat.

Näyttää siltä, että vaikkapa vahva tarkkuusdiskurssi ei edistä kielen saamista käyttöön. Diskursiivisten ilmiöiden mahdollisia vaikutuksia ja vaikuttavuuden laajuutta ei kuitenkaan välttämättä ole helppo havaita tai ainakaan osoittaa, tai sitten niihin on ylipäätään mahdollista päästä käsiksi vasta jälkikäteen. Kiinnostavia tutkimuskohteita tästä näkökulmasta voisivat olla esimerkiksi nykymedian hellimät pelkistetyt menestyjänarratiivit (”oppi suomen vuodessa”, ”puhuu täydellistä suomea”), jotka voivat toimia positiivisina esikuvina ja luoda uskoa kielenoppimisen mahdollisuuksiin mutta myös vääristää kuvaa kielenoppimisen luonteesta, synnyttää kielenkäyttäjien ryhmittelyyn perustuvaa arvottavaa vertailua ja osallistua epärealististen odotusten rakentumiseen (ks. esim. Kokko 2021).

Eräs tunnistettu mutta ammattitutkijallekin yllättävän liukas ja vaikeasti purettava diskursiivinen ilmiö liittyy juuri kielenpuhujien luokitteluun ja nimeämiseen. Susanna Hakulinen tutki väitöskirjassaan syntyperäisyyteen, yksikielisyteen ja oikeaoppisuuteen liittyvien ideologioiden heijastumista kielen oppimisen ja opettamisen prosesseihin Suomessa, Ruotsissa ja Ranskassa. Haastattelu-, kysely- ja havainnointiaineistoihin perustuva tutkimus osoitti, että voimakas yksikielisen natiivipuhujan malli ja omaksuttu syntyperäisyyden ideologia olivat voimissaan kaikissa kolmessa maassa. Hakulinen havaitsi tällaisten ajattelumallien rajoittavan oppijan mahdollisuuksia identifioitua positiivisella tavalla kohdekielen puhujaksi. Toisen kielen oppijuuteen liittyvästä kategorisoinnista luopuminen ja vastakkainasettelujen purkaminen puolestaan voisivat Hakulisen mukaan vahvistaa oppijoiden kokemuksia itsestään monikielisinä ja osaavina kielenkäyttäjinä.

Päivi Iikkasen tutkimus osoittaa, että syntyperäisen kielenpuhujan malli voi vaikuttaa kielenoppijan kohtaamiseen voimakkaasti myös julkisissa palveluissa. Iikkanen havaitsi tutkimissaan neuvolan asiakaspalvelutilanteissa esimerkiksi asiakkaiden luokittelua oletettujen puhujakategorioiden kautta. Kielenoppijan monikielinen tausta on tutkimuksessa usein jäänyt vähäiselle huomiolle. Iikkanen kuitenkin valitsi väitöstutkimuksessaan tarkastelun kohteeksi kahdeksan Suomeen muuttaneen siirtolaisvanhemman olemassa olevat kielelliset resurssit, erityisesti englannin kielen taidon, ja niiden vaikutukset tulijan kielen oppimisen ja kotoutumisen polkuihin Suomessa. Iikkasen haastatteluai-
neiston perusteella englannin kielen taidosta oli Suomeen muuttaneille aikuisille hyötyä varsinkin kotoutumisen alkuvaiheessa. Onnistunut kotoutuminen ja erityisesti ammatillinen tyytyväisyys edellyttivät tutkimuksessa joukossa kuitenkin myös paikallisen kielen osaamista. Pelkän englannin kielen varassa kattava osallistuminen suomalaisen yhteiskunnan toimintaan osoittautui vaikeaksi, mikä Iikkasen aineistossa näkyi ulossulkemisen kokemuksina jokapäiväisissä kielenkäyttötilanteissa.

MONIKIELISYYDEN TUTKIMUKSESTA TUTKIMUKSEN KIELIVALINTOIHIN

Kansallisten kielten asema tiedekirjoittamisessa on murroksessa. Tämänkertaisen palstan kirjoittaminen kirjoitti pienen tilastotarkastelun tuoreiden väitöstutkimusten kielivalinnoista. Tarkastelemistani vuonna 2020 julkaistuista kielentutkimuksen alan tutkijakoulu Langnetissa tehdyistä väitöskirjoista 10 esiintyi tutkijakoulun listauksessa suomenkielisellä ja 2 ruotsinkielisellä nimellä. Osa tutkimuksista on alun perin raportoitu useammalla kuin yhdellä kielellä, mutta ylivoimainen enemmistö 44 listatusta väitöstutkimuksesta julkaistiin kokonaan tai osittain muilla kuin kansallisilla kielillä, tyypillisimmin englanniksi (27). Tämä voi kertoa tutkimuksen kansainvälisestä korkeasta tasosta, kirjoittajien edustamista oppiaineista ja kielirepertoaarista, kotimaisten tiedejulkaisujen monikielisydestä ja pyrkimyksestä tutkimuksen mahdollisimman laajaan vaikuttavuuteen. Samalla tulos kertoo kansainvälistymisen paineista ja tiedejulkaisemisen kapeista väylistä pelkästään kansallisilla kielillä kirjoitettaessa aikana, jona artikkeliväitöskirjojat yleistyvät ja tiedejulkaisemiseen erikoistuneet vertaisarvioidut kotimaiset julkaisut ovat taloudellisesti ahtaalla.

LÄHTEET

- Hakulinen, S. (2020). *Idéologies linguistiques dans l'enseignement et l'apprentissage du suédois et du finnois: Etude ethnographique en contexte universitaire en France, en Suède et en Finlande*. Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1449-1>
- Heikkola L-M., Toivola, M., Kim, J. & Saloranta, A. (2021). *Kohti tasa-arvoisempaa keskustelukulttuuria – kielen vaihtaminen ensikielisten suomenpuhujien ja suomenoppijoiden vuorovaikutuksessa*. Esitelmä AFinLAn syysseminaarissa 13.11.2021.
- Iikkanen, P. (2020). *The role of language in integration: A longitudinal study of migrant parents' trajectories*. Jyväskylän yliopisto. Permanent link to this publication: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8306-2>
- Kokko, M. (2021). *Liian kovat kielivaatimukset*. Kotimaa. Helsingin Sanomat 15.11.2021. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-200008223542.html>
- Lesonen, S. (2020). *Valuing variability: Dynamic usage-based principles in the L2 development of four Finnish language learners*. Groningenin yliopisto & Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/71369>
- Ruuska, K. (2020). *At the nexus of language, identity and ideology: Becoming and being a highly proficient second language speaker of Finnish*. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:978-951-39-8366-6>
- Scotson, M. (2020). *Korkeakoulutetut kotoutujat suomen kielen käyttäjinä: Toimijuus, tunteet ja käsitykset*. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8259-1>

